

HET PROEFSCHRIFT VAN ... HANNY VERMAAS: U OF JIJ?

Marc van Oostendorp

Iedereen die weleens een vestiging van IKEA heeft bezocht, of een catalogus van dat meubelbedrijf heeft opengeslagen, kent het ongemakkelijke gevoel: "Nu ben jij aan de beurt!", roept de brochure je toe. "En je krijgt de laagste prijs!" Wie de IKEA-winkel binnenloopt, is ineens geen 'u' meer, maar 'je'. Al sinds het bedrijf zijn eerste winkels in Nederland opende, spreekt het consequent al zijn klanten met *je* en *jij* aan. Dat is even schrikken. Er is een anekdote over een klant die een bedremmelde winkelbediende woedend toebeet: "Ik wil dat jij 'u' tegen me zegt!"

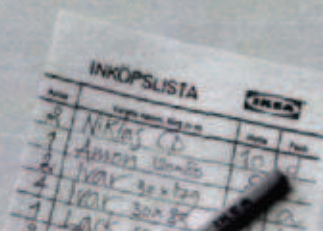
Het juiste gebruik van aanspreekvormen als *je*, *jij* en *u* bezorgt sprekers van het Nederlands al eeuwenlang hoofdbrekens. Hanny Vermaas onderzocht hoe deze vormen zich in de loop van de tijd ontwikkelden en, vooral, in welke situaties en tegen wie moderne Nederlanders de verschillende vormen gebruiken.

Waarom heb je pen en papier nodig om bij IKEA te winkelen?

Op de prijskaartjes van IKEA vind je heel veel informatie.

Wandel rustig rond en noteer alles wat je wilt hebben: de productnaam, prijs en stelling waar het product afgehaald kan worden. Mede doordat je zelf een deel van het werk doet, kunnen we de prijzen laag houden.

Daarom!

Wie een IKEA-winkel binnenloopt, is ineens geen 'u' meer, maar 'je'.

Uit de WGA van Oostendorp

Jullie bleek de minst problematische vorm. Als mensen zich in het openbaar beklagen over al het geij en gejou, hebben ze het zelden over 'jullie'. Je kunt ook best 'jullie' zeggen tegen een groep mensen die je ieder afzonderlijk met *u* zou aanspreken.

De voornaamwoorden voor de tweede persoon enkelvoud zijn een stuk lastiger. Iedereen verkeert weleens in een situatie waarin hij eigenlijk niet weet of hij de ander met *jij* of met *u* moet aanspreken. Voor anderstaligen is het helemaal een onontwarbare kluwen van uiterst subtiele sociale en psychologische factoren. Merkwaardig genoeg bieden de normgevendende naslagwerken desondanks weinig houvast; ze volstaan er over het algemeen mee te melden dat de keuze tussen de twee vormen nauwelijks in regels vast te leggen is.

Chic restaurant

Taalkundigen vermoeden al een tijdje dat de functie van het verschil tussen *u* en *jij* aan het veranderen is. Een deel van de onzekerheid zou zo begrepen kunnen worden: het is moeilijk regels te geven op het moment dat de regels veranderen. In het verleden speelde volgens sommige onderzoekers vooral maatschappelijke status een rol: tegen mensen die hoger op de maatschappelijke ladder stonden dan jijzelf zei je 'u', en tegen de anderen 'jij'.

In de twintigste eeuw is die indeling gaan verschuiven. Tegenwoordig zeggen mensen vooral 'u' om uit te drukken dat ze een zekere afstand voelen tot de aangesproken persoon en 'je' om te laten zien dat ze op een voet van gelijkheid verkeren. Vroeger zeiden mensen 'je' tegen de kelner in een chic restaurant, omdat hij het maatschappelijk minder ver geschopt had dan zichzelf. Tegenwoordig zeggen ze 'u', vanwege de formele sfeer die er in zo'n restaurant heerst.

Verloedering

Vermaas ondervroeg een groot aantal Nederlanders over hun gebruik van de woorden *je* en *u*, en ze ontdekte dat de eerdere bevin-

dingen van taalkundigen in grote lijnen klopten. Inderdaad gebruiken jongeren veel minder vaak *u* om maatschappelijke status uit te drukken dan ouderen. Een nog sterker bepalende factor dan leeftijd bleek godsdienst. Vooral in orthodox-protestante kring wordt door alle leeftijdsgroepen nog enthousiast 'u' gezegd. Waar de meeste Nederlanders onder de veertig tegenwoordig 'je' en 'jij' zeggen tegen hun ouders, houden orthodoxe jongeren vast aan de beleefdheidsvorm. Volgens Vermaas zerten deze jongeren zich hiermee impliciet af tegen de verloedering die ze elders in de maatschappij menen waar te nemen.

De keuze tussen *u* en *jij* blijft hoe dan ook een lastige. Er is behoefte aan een tussenvorm, en het onbeklemtoonde *je* begint die rol hoe langer hoe meer in te nemen. Tegen mensen voor wie *jij* te brutaal zou zijn en *u* te afstandelijk, kun je nog wel 'je' zeggen. Vermaas ontdekte bovendien dat deze vorm in bijvoorbeeld advertentieteksten of interviews ook met *u* gemengd kan worden. Zo las ze in een advertentie van een verzekeringsmaatschappij: "Een hypotheek waarmee je aan je toekomst bouwt. En toch wilt u niet dat uw hypotheek uw leven gaat bepalen."

Het probleem is overigens niet recent. In de negentiende eeuw waren de problemen misschien zelfs nog groter, omdat *gij* ook in de noordelijke Nederlanden nog een alternatief was in de schrijftaal. "By dezen nieuwen druk", schreef de negentiende-eeuwse auteur Multatuli in een voorwoord bij zijn toneelstuk *De bruid daarboven*, "heb ik niets te zeggen dan dat ik by de korrektie erg gesukkeld heb met de tweede persoon. 'Gy, je, jy, jou, jouw, u', hoe is 't eigenlyk? Ik wasch myn handen in onkunde."

J.A.M. Vermaas. *Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen van de dertiende 1/1m de twintigste eeuw*. Utrecht: LOT, 2002. ISBN 90 76864 22 5